

BANKROET EN HUWELIJK VAN JOHAN WILLEM SIMON VAN HAERSOLTE

M.L. Hansen

Een financiële ondergang en kwijnend huwelijks-geluk waren de voornaamste zorgen van Johan Willem Simon (Jan) van Haersolte (1764-1817). Behalve over geluk en geld maakte Jan van Haersolte zich grote zorgen over zijn eer en in zijn geval had dit alles te maken met geld.

De veranderde politieke omstandigheden na de Bataafse revolutie waren moeilijk voor de niet-patriotsgezinden onder de adel uit het Ancien Régime en door de slechte economische omstandigheden en de staatsfinanciering viel het zelfs de patriotsgezinden onder hen niet mee na 1795 het hoofd boven water te houden, hoewel de Bataafse Republiek patriotten van goede familie vele mogelijkheden bood. Alle broederlijke gelijkheid en de kritiek van patriotten op de adel ten spijt, waren het voor een groot deel adellijke heren die bestuurlijke taken toebedeeld kregen. Er waren opvallend veel Oost-Nederlanders bij. Nadat zij zich aangesloten hadden bij de burgerlijke bestuurlijke rangen, hielden zij nog lang het gevoel dat zij door hun geboorte recht hadden op hoge, belangrijke functies. In de politiek konden zij een snelle carrière maken. Jan van Haersolte is daar een voorbeeld van. Hij kreeg mooie posten in politiek Den Haag en was bovendien gelukkig in de liefde. De voorspoed duurde slechts enkele jaren doordat Jan van Haersolte zijn financiële zaken slecht op orde hield en zijn huwelijk was niet tegen de geldzorgen bestand. De gemaakte schulden kon hij onmogelijk betalen. Hij sloeg op de vlucht voor zijn schuldeisers en probeerde vanuit buitenlands gebied zijn zaken en zijn huwelijk te redden. Jan stelde de solidariteit van zijn familie sterk op de proef. Maar zijn schulden waren te hoog, en hij werd bankroet verklaard. Dit bewijs van financiële onbetrouwbaarheid bedreigde de eer van zijn familie en tastte op onherstelbare wijze zijn eigen eer en die van zijn vrouw en zijn kinderen aan.

Johan W.S. van Haersolte (1764-1817).
(Foto Iconografisch Bureau)

'Groote gevaaren, desasters en vijanden'¹

Als zoon van Coenraad Willem van Haersolte tot Zwaluwenburg, een zeer welgesteld Gelders edelman, en van Luthera Anna Agatha van der Capellen had de jeugdige Jan van Haersolte geen geldzorgen gekend. Maar uitzicht op een rijke erfenis had hij niet, want van de vijf zonen²

1. Alle gebruikte citaten zijn, tenzij anders aangegeven, afkomstig uit brieven in Rijksarchief Overijssel, Archief Familie Van Haersolte, inv.nrs. 7, 18, 40, 42, 61, 63 en 249. Een geromantiseerde biografie over Jan van Haersolte is geschreven door L. Engelberts, *Twee levens* (Amsterdam, 1910).
2. Anthonij Frederik Robert Evert (Anthonij Frederik of Toon) van Haersolte tot Staverden (1756-1830), gehuwd met Catharina Jacoba Johanna Taets van Amerongen (1758-1820); Alexander Hendrik Adolf Karel (Alex) van Haersolte (1759-1784), ongehuwd; Anthonij Coenraad Willem (Willem) van Haersolte tot de Doorn (1760-1820), gehuwd met Juliana Dorothea Hisq Marie (Jule) d'Arnaud (1761-1827); Johan Willem Simon (Jan) van Haersolte (1764-1817), gehuwd met Anna Theresia Jacoba (Annette of Antje) Bangeman (1775-1838); Frederik Benjamin (Frits) van Haersolte (1765-1816); gehuwd met Petronella Helena Clasina (Leentje) van der Capellen (1772-1822).

Carel de Vos van Steenwijk (1759-1830) door Ch. H. Hodges. (Particuliere collectie, foto Iconografisch Bureau)

was hij de vierde en bovendien had hij ook nog zes zusters.

Op negentienjarige leeftijd ondernam hij zijn eerste poging om fortuin te maken. De Republiek had zeer recent de Verenigde Staten van Amerika erkend en de nieuw benoemde ambassadeur stond op punt van vertrek. Jan vatte het idee op ook naar Amerika te gaan; de negotie van het land beloofde een rooskleurige toekomst. De kans er te slagen was groot want 'van zoo een braave familie als UWGeb. heeft, en de verpligting aan de zelve moeten daar ieder noodsaaken hem te plaisieren', schreef een vriend aan de oude heer Van Haersolte, 'maar men moet beginnen met het geld'. Die onmisbare ingrediënten – geld en 'een doorlugtige naam' – vormden geen probleem. Diverse connecties van zijn vader werden verzocht te helpen om 'de jonge Heer' als adalborst aan boord van een van de schepen te krijgen die de gezant vergezelden. Omdat Jan van plan was in Amerika te blijven, kreeg hij een uitrusting mee als was

hij een luitenant, waarvoor speciale toestemming van de kapitein nodig was. In ruil voor zijn medewerking kon de kapitein een stuk zilverwerk tegemoet zien dat het 'groot fatsoen en hooge geboorte' van de gever zou weerspiegelen. Jan kreeg aanbevelingsbrieven mee en 'zakgeld tot verfrissing en bewassing' om zich 'fatzoendelijk volgens zyn geboorte' te kunnen presenteren.

De reis had een dramatisch verloop. Jan van Haersolte bereikte Amerika niet als een trotse jonker maar als een berooide schipbreukeling met niets meer dan wat oude kleren aan zijn lijf. Het schip was voor de kust van Amerika vergaan. Zijn uitrusting, de aanbevelingsbrieven, het geld: alles was met de golven weggespoeld. Ernstiger was het, dat er in het nieuwe land andere gewoontes golden. Zijn 'doorlugtige' naam betekende er niets, van zijn relaties in het vaderland was men niet onder de indruk. Bovendien bleef alle beloofde hulp die onder andere door de ambassadeur voor het vertrek hoogst persoonlijk toegezegd was, achterwege. Jan zag het niet meer zitten en kwam terug.

Hij verliet de marine als luitenant en werd kapitein in het leger. Hij sloot zich bij de patriotten aan en raakte vier jaar later bij het binnenvallen van de Pruisen in moeilijkheden. Hij dook onder bij zijn broer op het landgoed De Doorn, vlak bij Zwolle. Zijn ongedurigheid dreef hem naar Frankrijk, waar hij een paar jaar in het leger diende. Veel te verdienen viel er niet. In het vaderland teruggekeerd, bemachtigde hij in 1794 de functie van ambtsjonker te Ede,³ een ambt waarvoor hij aan alle voorwaarden voldeed: hij was van adel, hij had een bescheiden kapitaal en hij was van de gereformeerde religie.

3. A.M Elias e.a. *Volksrepresentanten en wetgevers. De politieke elite in de Bataafs-Franse tijd 1796-1810* (Amsterdam, 1991) 100.

De Van Haersoltes waren op een enkele uitzondering na altijd fervente aanhangers van het huis van Oranje geweest. Door het huwelijk van Coenraad Willem van Haersolte met Luthera Anna Agatha van der Capellen, veranderde dat. Van Haersolte tot Zwaluwenburg koos niet duidelijk partij in de tegenstelling tussen Oranje en de patriotten. Zijn zonen deden dat wel. Kwam Alex door een vroegtijdige dood niet tot acties, de overige vier waren intensief bij de patriotse zaak betrokken en stonden in nauw contact met hun familie.

Joan Derk van der Capellen tot de Pol – een neef van hun moeder – was een van de spraakmakendste patriotten van het land. Na zijn overlijden in 1784 nam Robert Jasper van der Capellen tot de Marsch – een broer van hun moeder – in Gelderland de leiding over. In Overijssel werd Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem – een neef van hun vader – leidinggevend patriot en in Drente nam hun neef Carel de Vos van Steenwijk die taak op zich. De jonge Van Haersoltes gaven zich met veel verve over aan ‘de goede zaak’. De eerste drie met succes.

Jan, nummer drie in de rij, nam in 1795 zitting in het Comité Revolutionaire van Arnhem en werd er aansluitend provisioneel magistraat. Vanaf de oprichting in 1795 was hij lid van het Comité te Lande, een plaatsvervangend orgaan voor de Raad van State. In 1796 werd hij afgevaardigde in de Nationale Vergadering en lid van de Generaliteits-Muntkamer, waar hij muntmeester-generaal werd. Van 1798 tot 1801 was hij directeur van het Agentschap van Oorlog, van 1800 tot 1801 lid van het Vertegenwoordigend Lichaam, en van 1801 tot 1805 lid van het Wetgevend Lichaam.⁴ Tenslotte werd hij in 1805 lid van de Nationale Rekenkamer, waar hij – ondanks al zijn financiële perikelen – tot zijn ontslag in 1810 in functie bleef.

Zijn ambten en commissies waren zo mooi en het waren er zo veel dat het jaloezie opwekte. Toen de ‘hatelijke reflectien’ hem ter ore kwamen, besloot hij de eer aan zichzelf te houden en verzocht de Nationale Vergadering hem van zijn lidmaatschap van het Comité te Lande te ontslaan. Zijn verzoek was niet zonder eigenbelang, want Van Haersolte vond het beter zich verre te houden van het Comité, omdat dit in opspraak was gekomen. Hij had voor altijd zijn ‘party genomen’ om ‘als eerlyk man te handelen’, ondanks het feit dat de ambten de gelegenheid boden ‘tonnen gouds’ te toucheren.

Anthonij Frederik van Haersolte tot Staverden, de oudste van de broers, weigerde in 1795 een benoeming tot rechter en bereidde zich op een toekomst als staatsman voor. Pas bij de staatsgreep van juni 1798 werd hij op nationaal niveau in de politiek actief. Met hulp van H.W. Daendels⁵ werd Anthonij Frederik van Haersolte een van de vijf nieuwe directeuren van de Bataafse Republiek en hij bleef lid van de regering tot de komst van koning Lodewijk Napoleon. De op een na oudste, Willem van Haersolte tot de Doorn, verwisselde zijn lidmaatschap van de Ridderschap van Overijssel zonder dralen voor het Comité Revolutionaire van Zwolle. Als ‘Burger Haersolte’ werd hij gekozen voor de Nationale Vergadering, en elke omwenteling ten spijt, of nu koning Lodewijk Napoleon of de keizer het bestuur in handen had, Willem behield de een of andere regeringsfunctie. Na de komst van koning Willem I werd hij lid van de Tweede Kamer. Alleen Frits, de jongste, was en bleef ‘de arme knecht’.

Verliefd en getrouwd

In 1795 was er voor de patriotten eindelijk reden tot vreugde. De binnenkomst van de Fransen werd met veel enthousiasme gevierd. Johan Willem Simon van Haersolte was een van de feestvierders in Den Haag. Middenin de drukte ontmoette hij de Brabantse Annette Bange-man, de dochter van een koopman van de Oost-Indische Compagnie, Vincent Willem Bange-man. Het was liefde op het eerste gezicht en hij dichtte:

‘t Hart voelt een indruk van de teerste aanvalligheden,
van schoonheid van gelaat, van juist gevormde leeden,
van houding stem en zwier, en wat tot de liefde trekt.

4. Elias, *Volksrepresentanten*, 100; *Raad van State, 450 jaar. Repertorium* (‘s-Gravenhage, 1983) 199, nr. 760.

5. Herman Willem Daendels (1762-1818).

De trouwplannen waren snel gemaakt, het nieuws werd aan familie en vrienden bekend gemaakt, de felicitaties kwamen binnen. De een wenste 'Veel heyl en genoeg', 'een lang en gelukkig leeven', 'heyl en zeegen' en 'geluk tot in den Grysten ouderdom'; de ander gaf welgemeende raad voor het welslagen van het huwelijk. Nauwelijks vier maanden na de kennismaking trouwde Jan met zijn Annette. Het stel betrok een woning aan de Kneuterdijk te Den Haag.

De vader van Jan vond zijn nieuwe schoondochter heel aardig. De twee oudste broers, Anthonij Frederik en Willem vonden de bruid maar niets. Zij was niet rijk, zij was niet van hun stand en persoonlijk boterde het ook niet. Jan schoof de bedenkingen van zijn broers aan de kant en hij ging hen zelfs uit de weg, hetgeen zij hem zeer kwalijk namen. Maar Jan was gelukkig, en schreef:

Het oog is hier de tong, terwijl de boezems zwoegen,
Terwyl de liefde zelfs in 't zwijgen wellust klept.

Antje, zoals Jan zijn echtgenote liefkozend noemde, was dol op uitgaan, terwijl Jan liever thuis bleef. Haar broer had haar geadviseerd niet te veel naar de wereld te kijken. 'Indien Gy die van de *bon ton* wilt volgen, zyt Gy verlooren', waarschuwde hij. Annette luisterde niet en omdat Jan zeer verliefd was gaf hij in alles toe. Als zij het naar haar zin had, was hij een tevreden man. Bijna elke avond liet hij de koets voorrijden en begeleidde hij Annette naar feesten en partijen, bals en concerten of naar intiemere kaartavondjes bij vrienden. Hij droeg haar op handen, en vloog – schreef hij in een van zijn gedichten – 'op haar geringste wenken'. Hij wachtte haar wensen niet eens af. Nog voordat zij iets kon zeggen, had hij haar verlangens al vervuld. Maar Jan was jaloers van aard en Annette vergat de waarschuwing van haar broer, dat elke echtgenoot vroeg of laat jaloers zou worden op de aanbidders van zijn vrouw. Deze achtte zijn zusje jong en mooi genoeg om de belangstelling van andere mannen te trekken en zij moest voorkomen dat haar man reden tot jaloezie meende te hebben. Liefde alleen was onvoldoende, 'tragt in tyds zyn agting en Vriendschap te gewinnen', raadde hij haar aan. Annette maalde niet om de goede raad en koketteerde naar believen. Als Jan haar dat verweet, werd zij kwaad en slingerde hem het verwijt naar het hoofd dat hij naar de hoeren ging. Het echtpaar had steeds vaker en steeds heftiger ruzies. Zij kregen woorden over de kleinste onbenulligheden.

Aan het slechte huwelijk schonk de familie Van Haersolte weinig aandacht. Dat was een persoonlijke zaak van Jan, zonder maatschappelijke consequenties voor zijn familieleden. Jan van Haersolte klaagde wel zijn leed bij zijn twee oudere broers, zonder veel respons. 'Ik had het altijd wel verwacht' was de enige troost op zijn klachten. Erger nog, zijn broers wensten nooit meer iets over de huiselijke twisten te horen. Zij konden er toch niets aan doen. Jan en Annette vochten het samen maar uit.

Man en vrouw behoorden elkaar trouw te zijn, maar Jan twijfelde af en toe aan de eerbare bedoelingen van zijn vrouw. Omgekeerd was het net zo. Annette's verwijt dat Jan naar de hoeren ging, was een gangbare, hoewel weinig elegante manier van een vrouw om een man te beledigen. Maar het verwijt dat hij een vaste relatie met een hoer had, was een ernstiger bedreiging voor zijn eer, te meer daar Annette het van derden had gehoord. Het verhaal ging dat het hem veel geld kostte en dat hij daarom zoveel leende. Annette wilde niet meer bij Jan slapen uit angst een 'vuyle ziekte' op te lopen, maar ook hun goede naam kon erdoor op het spel komen te staan. Desondanks kon Annette het niet laten haar man razend te maken met haar flirts. Zij zorgde er wel voor niet over de schreef te gaan; 'naar myn gedrag kunt gy er uw gansche famielie zig informeren, hier ben ik zeer gerust op'. Zij besteedde veel geld aan 'opschik en uitgaan' en om haar tevreden te houden – wat niet zo eenvoudig was – stemde Jan met al haar uitgaven in. En dat was meer dan nodig was om zijn stand op te houden en meer dan hij kon betalen.

De financiën

Hoewel Jan van Haersolte een bescheiden kapitaal en goed betaalde functies had, raakte hij diep in de financiële zorgen. Hij sloot enige zeer ongelukkige beleggingen af waardoor hij aanmerkelijke verliezen leed. Hij stopte het ene gat met het andere. In 1805 werd een van zijn wissels geweigerd. Deze vernedering werd snel publiek. De roddels gingen rond en de schuldeisers werden alert: een van hen vroeg betaling. Met geleend geld betaalde Van Haersolte de schuld af en prompt eiste een andere schuldeiser binnen veertien dagen betaling, zo niet dan zou hij het aan de Beurs bekend maken. Van afbetalen van de schuld was geen sprake, Van Haersolte betaalde met veel moeite zijn interest. In 1808 zat hij in de wurggreep van zijn schuldeisers. De ene eiste betaling, een andere wilde niet nog meer geld voorschieten, een derde durfde het alleen aan met een deugdelijke borg. Jan vroeg zijn broers en zijn zwagers om borg te staan. Anthonij Frederik van Haersolte en Pieter Johan Bangeman⁶ voldeden aan het verzoek. Er was voor de borgstellers een risico dat Chris Bangeman Huygens⁷ onder woorden bracht: hij waarschuwde dat het verlenen van hulp bij de koning en bij het publiek een nadelig effect zou hebben. De soeverein deed niets voor zijn ambtenaren in moeilijkheden; zolang Van Haersolte met zijn schuldeisers overhoop lag, had hij van de koning geen enkele handreiking te verwachten. Tot Jans verbijstering trok Jan Bangeman zich al vrij snel als borgsteller terug omdat hij het een schande vond zoals Jan van Haersolte hem had bedrogen: Jan had namelijk tienden als onderpand voor de borg gesteld, terwijl die al bezwaard waren. Op dezelfde manier bedroog Jan zijn broer Anthonij Frederik.

Jan van Haersolte raakte verward in alle schulden en eisen. Hij goochelde met kapitalen, renten en aflossingen en kwam steeds dieper in de schulden, die tot circa 30.000 gulden opliepen. Jaren later constateerde Jan te laat dat zijn 'manier van leven' funest was geweest.

In augustus 1810 dreigde een van de schuldeisers Jan van Haersolte te laten arresteren. Hij deed nog een laatste – mislukte – poging wat geld te lenen en gaf de strijd op. Om nog meer schande te voorkomen nam hij ontslag uit zijn functie in de Nationale Rekenkamer en vluchtte naar het buitenland, met achterlating van Annette en zijn vijf kinderen. Hij vond onderdak bij zijn zus Mimi en haar man Jan Bangeman op De Hulst in de Meierij van Den Bosch. Op 'vreemd terrein' was hij veilig voor de Hollandse schuldeisers.

Anthonij F.R.E. van Haersolte (1765-1830) door Chrétien
(Foto Iconografisch bureau)

6. Pieter Johan (Jan) Bangeman tot de Hulst (1770-1837), gehuwd met Wilhelmina Maria (Mimi) van Haersolte (1784-1834). Mimi van Haersolte was het enige kind uit het tweede huwelijk van Coenraad Willem van Haersolte tot de Zwaluwenburg, en dus een halfzus van Jan van Haersolte.
7. Christiaan Diederik Emerens Joan (Chris) Bangeman Huygens (1772-1857), gehuwd met Elise Marguërite Joséphe Sophie Constance Maria Laure gravin de Danneskjold Lövendal (1777-1812). Jan Bangeman en Chris Bangeman Huygens waren broers. Chris voegde de familienaam van zijn moeder – Huygens – aan de zijne toe.

Anthonij Frederik van Haersolte vond het ontslag van zijn broer 'alsints honorabel'. Hij raadde hem aan zo snel mogelijk een advertentie in de krant te plaatsen om de schuldeisers uit te nodigen hun pretenties kenbaar te maken, om zo het gerucht dat hij zonder orde op zaken te stellen er vandoor was gegaan te ontzenuwen. Het was belangrijk dat er zo min mogelijk ruchtbaarheid aan de hele affaire werd gegeven. Ondertussen moesten er pogingen in het werk gesteld worden om tot een schikking te komen, opdat de schande werd afgewenteld. Jan van Haersolte verzocht zijn familie kundige advocaten te raadplegen en te proberen zijn reputatie zo veel mogelijk te behouden. Hij vroeg 'de boel zo te schikken, dat ik niet onteert word, nog myn ongelukkige vrouw en kinderen'. Zijn vrouw drukte hij op het hart haar broer ertoe aan te zetten hem 'voor *schande*⁸ te behoeden' en ervoor te zorgen dat 'de naam *van Haersolte*⁹ niet opentlyk onteert word'. 'In gods naam', smeekte hij, 'doet alles mede wat mogelyk is, om my in eer te behouden'. Hij vroeg Annette om ondanks alle meningsverschillen nu 'zyn party' te trekken, zijn fouten te bedekken en aan hun ongelukkige kinderen te denken, die zijn naam droegen. Zijn vrouw nam hem de situatie zeer kwalijk. Hij had haar onkundig gelaten van de desastreuze ontwikkelingen. Het was een hele schok voor haar geweest. Blijkbaar had zij zich nooit geïnteresseerd voor de zaken van haar man en had zij zich nooit gerealiseerd hoe ernstig de situatie was. De familie voorzag dat hij zijn leven 'als een verrot lid' op het schavot zou beëindigen. Het was een van de ergste verwijten die men een man van goede komaf kon maken en Jan van Haersolte raakte er danig van overstuur.

Familie-eer in het geding

Bemoede de familie zich niet met zijn huiselijk ongeluk, dat lag anders met de eer waar de familienaam mee gemoeid was. Zo lang er enige hoop op herstel was, hielpen zijn broers en zwagers, maar toen duidelijk werd dat redding niet haalbaar was, trok de een na de ander zijn handen van hem af. Jan van Haersolte bleef lang overtuigd dat zijn familie zou helpen: 'en gy, myn Broeder zoekt my voor schande te bewaren', schreef hij vol vertrouwen. Hij vroeg zijn broer Anthonij Frederik zijn 'eer te sauveeren' opdat 'de naam van Haersolte niet bevlekt word'. Anders zou hij 'voor altyd onteert [zijn], alsmede de naam *van Haersolte*'.¹⁰ Anthonij Frederik wilde nog wel voor Jan bemiddelen bij de overige familieleden, maar zelf geld geven kon hij niet meer. Doordat Jan hem bedrogen had met de borgstel-

Frederik B. van Haersolte (1765-1816). (Foto Iconografisch Bureau)

8. Benadrukking in het origineel.

9. Idem.

10. Idem.

ling, had Anthonij Frederik een schuld van circa 14.000 gulden opgelopen, welke hij in termijnen betaalde. Hij had zich genoodzaakt gezien om zijn paarden en zijn buitenhuis te verkopen. Hij vond het vreselijk te zien hoe een oude vriend in de problemen kwam omdat zijn broer de geleende kapitalen niet terug betaalde. Extra zuur was dat betalingen aan Anthonij Frederik uitbleven omdat Jan zijn tekorten niet aangevuld had. Hij klaagde: 'een en ander word rugbaarder dan ooit en helaas ik kan niets tot Uw verschoning inbrengen'.

Willem van Haersolte wilde Jan in de moeilijke omstandigheden geen verwijten doen over de schande die door zijn toedoen de familie Van Haersolte te wachten stond. Hij wilde zich het liefst uit de hele affaire terugtrekken. Het was buiten zijn schuld gebeurd en het was te laat er nog iets aan te doen, want 'uw gedrag maakt een éclat door 't gansche Land, dat met geen geld is uittewisschen'. Willem voorzag grote moeilijkheden voor alle familieleden om in de toekomst nog mooie posten te verkrijgen. 'Na gevoelige ondervinding' vond Willem redenen te over elke hulp te weigeren. Om goede vrienden te blijven 'moet men zorgvuldig myden van geen geldzaken met elkanderen te hebben uitstaan'. Daarbij had hij rekening te houden met zijn vrouw die een hekel aan Jan had, terwijl Willem niet veel van Annette moest hebben. Na overleg tussen de familie Van Haersolte en de familie Bangeman besloten de Van Haersoltes unaniem geen financiële hulp te bieden. Zij waren niet te vermurwen ondanks indringende smeekbeden. Geld was het enige middel dat Jan voor schande kon bewaren en dat konden zij niet bieden. Onze familie, constateerde Willem droevig, 'is in decadentie'. Zijn eigen inkomen was door de tijdsomstandigheden fors verminderd en hij moest als 'braaf huisvader' een financiële val zien te voorkomen. Hij kon niets missen zonder risico te lopen zichzelf te ruïneren. De ongehuwde zusters hadden hun inkomen zien slinken tot wat opbrengsten uit tienden en ook daar waren zij in de toekomst niet zeker van. De echtgenoten van de andere zusters weigerden elke hulp en de jongste broer, Frits van Haersolte, werd voor een deel door zijn schoonvader onderhouden en had dus niets te missen.

Jan van Haersolte vond dat zijn familieleden hem in zijn 'doodongelukkige positie moesten troosten, in plaats van verwijtingen te doen, want wat is lager, onedelmoediger en geheel niet menschlievend' dan hem te laten vallen. Voor de familie was het een moeizaam laveren tussen de vanzelf sprekende hulp aan een noodlijdend familielid en het redden van de goede familienaam. Daarbij moest het eerste langzaam plaats ruimen voor de zorg voor het eigen huiselijk geluk. De een na de ander liet weten het eigen gezin belangrijker te vinden dan een bankroetverklaring van een broer. Willem vond het zijn eerste plicht om als vader en grootvader voor zijn vrouw, zijn zoon en diens gezin te zorgen. Zijn schoondochter stond op het punt haar vierde kind te baren en dat was dan wéér een mondje meer. Jan van Haersolte geloofde de argumenten niet en dreigde: 'ik zal hunne slegte behandelingen zoo rugtbaar maken als mogelyk is'. Hij voerde het dreigement niet uit; hoe kon hij ook.

De familie van Annette hanteerde dezelfde argumenten, bovendien waren zij minder rijk dan de Van Haersoltes. Chris Bangeman Huygens refereerde aan de onmogelijkheid Jan financieel bij te staan, omdat hij geen kapitaal had. Hij wilde wel borg voor hem staan, maar hij had verplichtingen jegens vrouw en kinderen. Had hij met enige honderden guldens de eer kunnen afkopen, dan had hij het gedaan. Maar dat was bij lange na niet voldoende. Jan Bangeman was voorzichtig geworden na het op het nippertje ontdekte bedrog van Jan. Ook hij kwam tot de conclusie dat er niets meer te redden viel. Een van de schuldeisers zette de executie door. Jan van Haersolte voelde zich 'voor altoos niet alleen ongelukkig, maar met de kinderen tot schande' gebracht. De naam Van Haersolte was 'voor altoos beklad en onteert'.

Bankroet

Van Haersolte zocht via zijn familie ook steun bij vrienden. Hij was overtuigd dat zij de gevraagde hulp zouden geven 'omdat er myn eer aangelegen is, en ik voor schande bewaard worde'. Hij dacht dat een bevriende schuldeiser nog wel genegen was iets te doen. Het bleek een verkeerde inschatting te zijn; de man wilde er niet eens over praten. Het was bitter te moeten constateren dat er geen mens te vinden was 'die iets wilde doen om myn goede naam te

bewaren'. Voor Annette was het een onmogelijke opgave de eer van haar man te redden. Zij werd om te beginnen de woning uitgezet en na enige weken werd een gedeelte van de boedel openbaar verkocht. En al stond er geen advertentie in de krant en was de verkoop slechts in kleine kring bekend, een schande was het niettemin.

Het vinden van professionele hulp was niet zo eenvoudig. Bevriend advocaat De Bruine vond het moeilijk zijn medewerking te weigeren, maar durfde evenmin zijn goede naam in de waagschaal te stellen. Hij was bang zijn fatsoenlijke praktijk te besmetten met 'schurfdere zaken' die 'het daglicht niet kunnen veelen'. Hij zou zich schamen voor een volmacht van Van Haersolte. Als vriend bleef hij evenwel behulpzaam en bood aan via een tussenpersoon met Van Haersolte te overleggen, mits het een man was van goede naam en faam en niet een van de 'slechthoofden' in wiens netten Jan van Haersolte verward was geraakt. Als niemand maar merkte dat hij hielp, want 'om uw mingeachte naam, moet ik thans van u niet opentlijk uitkomen'. Bij De Bruine aan huis, Keizersgracht 592 te Amsterdam, werd half oktober groot overleg gehouden. Om één uur in de middag meldden Chris Bangeman Huygens en Annette zich in gezelschap van advocaat Brugmans. Alhoewel een schandelijk bankroet daarmee voorkomen had kunnen worden, werd een voorstel tot curatele verworpen omdat Van Haersolte gedurende die tijd 'niet employabel' was. Een van de advocaten stelde voor de executie op te heffen door de belangrijkste schuldeiser met een paar honderd gulden voorlopig tevreden te stellen. Als deze instemde zouden de kleinere schuldeisers wel volgen. Chris wilde het bedrag – 'hoe hard en zuur' het hem ook viel – ter beschikking stellen om Van Haersolte 'voor een totaal bederf te redden'. Hij wilde Jan in staat stellen voor zijn kinderen te zorgen en de familie Van Haersolte tegen 'een vlek' beschermen. Zij werkten het plan uit: de executiekosten zouden aan de crediteur betaald worden plus een jaarlijkse aflossing van 200 gulden. Chris probeerde zijn broer over te halen mee te betalen om 'de grootheid van ziel' te tonen, 'die ons voor de waerelt tot eer zal verstrekken' en de advocaat ging na of Annette nog iets te goed had uit de nalatenschap van haar ouders, zodat zij ook dat ter beschikking kon stellen. Na een accoord zou Annette weer in het huis mogen wonen, waarmee een grote schande werd weggenomen. Dat was ook waar Anthonij Frederik van Haersolte op hoopte. Tot nu toe, constateerde hij tevreden, had hij nog niemand over de zaak horen spreken. De Bruine ging met het voorstel naar de crediteur en het leek er even op dat deze er op inging, maar binnen tien dagen lagen alle oude eisen opnieuw op tafel. De hoop van Jan dat De Bruine er in zou slagen, hem 'voor schande te bewaren', werd de bodem ingeslagen.

Eerherstel in de Oost of als militair

Voor een man van hoge geboorte was Oost-Indië wel de laatste plek op aarde waar hij dacht zich ooit te zullen vestigen, tenzij als gouverneur of als een andere hoge functionaris. Het land had een slechte naam, de Oost-Indiëvaarder was een ruwe klant waar de keurige samenleving weinig mee op had.¹¹ Maar was de financiële nood hoog gestegen en de naam met schande overladen, dan werden de koloniën als de oplossing gezien. Voor de achterblijvende familie had het vertrek het voordeel dat de schandvlek uit het gezichtsveld verdween en met het daar te maken fortuin konden de schulden betaald en de eer hersteld worden, waarna de weg vrij was voor een eervolle thuiskomst. De reis was niet zonder gevaar en het klimaat was moordend. De brandende zon, de onbekende ziekten, hevige koorts en uitdrogingverschijnselen maakten dat de meeste Europeanen voortdurend met hun gezondheid sukkelden. En dan was er nog de samenwerking met 'luijden die, laag van geboorte, opvoeding en zeeden, alle jok ongaarne draagen'¹² en de andere normen: streven naar eerlijkheid en goede trouw werd door bijna iedereen als onnozelheid beschouwd. Dat er gemakkelijk fortuin gemaakt kon worden,

11. L.C. van de Pol, 'Prostitutie en de Amsterdamse burgerij: eerbegrippen in een vroegmoderne stedelijke samenleving', in: P. te Boekhorst, e.a. ed., *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel-Amsterdam-Heerlen, 1992) 198.

12. L. Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam, 1997) 286-301.

was een fabel. Het geld 'is hier niet opgescheept gelijk men zig in het vaderland verbeeld. Die een eerlijk man wil blijven moet al meede hier zoo wel als in Europa oppassen.'¹³

Soortgelijke verhalen kunnen Jan van Haersolte niet onbekend zijn geweest. Annetes vader was koopman van de Oost-Indische Compagnie geweest en een groot aantal van haar familieleden handelden in of met Oost-Indië. Wat het gevaar van een zeereis betrof, kon Jan ook meepraten, al was het lang geleden dat hij na zware stormen en maanden lang dobberen het schip voor zijn ogen zag vergaan. Willem was de eerste die vroeg of er geen kans was naar de Oost te gaan. De hoop in het vaderland een ambt te krijgen was immers 'een harsenschim'. Hij dacht dat Jans vriend admiraal Verhuell¹⁴ hem kon helpen. Daendels was daarginds gouverneur en zou zeker ook helpen. Willem verzekerde Jan dat een vertrek naar de Oost 'het beste en enigste [is] dat er voor uw opzit'. Om Jan naar Oost-Indië te krijgen wilde Willem enige penningen ter beschikking stellen; het was een bod met een dubbele bodem. Zwager Bangeman en Willem van Haersolte waren in een rechtszaak verwickeld. Als die zaak geschikt werd en Willem in het bezit van een deel van het geld kwam, zou hij dat na aftrek van de proceskosten aan Jan ter beschikking stellen, mits deze naar de Oost afreisde. Tot grote ontzetting van Jan meende ook zijn vrouw, dat een verblijf in Oost-Indië zijn 'eerlyke naam' zou redden. Zij zette andere mensen er

toe aan dezelfde raad te geven, maar was niet van plan met haar man mee te gaan. 'Welk een ongevoeligheid legt dit niet aan de dag', klaagde Jan. Een eenzaam verblijf trok hem absoluut niet aan. En de gedachte dat hij zijn vrouw – waar hij nog steeds zielsveel van hield – en zijn dierbare kinderen nooit meer kon zien, was onverdragelijk. Andere mensen vonden een vertrek evenwel een goede oplossing. Zelfs zijn broer Frits, die Jan toch zeer genegen was, begon over de voordelen van de Oost. In Amsterdam waren Jans vrienden druk bezig hem een post in de Oost te bezorgen en hij mocht van geluk spreken als het lukte.

Anthonij Frederik van Haersolte was van mening dat Jan zijn naam in het vaderland niet kon herstellen; 'gy heb te veel nodig', vond hij. Hij zag Jan het liefst zo snel mogelijk vertrekken, want 'hier te Landen of in Europa zyn er geen posten die wanneer zy eerlyk waargenomen worden zo veel kan overscheiden om U schulden eeniger maaten te betaalen en dit is U pligt in alle opzigten'. Het speet hem dat Jan niet wilde gaan, omdat Batavia de enige plaats was om zijn financiën en zijn goede naam te herstellen. Er was teveel gebeurd, meende Anthonij Frederik 'dat men alles ongeluk zoude kunnen noemen' en hij herhaalde dat naar de Oost

Carel Verhuell

Admiraal Carel H. Verhuell (1765-1845) door F.H. Weissenbruch. (Foto Iconografisch Bureau)

13. Idem.

14. Carel Hendrik Verhuell (1764-1845).

te gaan en zoeken 'op een eerlyke manier daar geld te winnen' de enige manier voor Jan was zijn 'naam te herstellen'.

Toen het bankroet een feit was, kreeg Jan weer de raad – ditmaal van zijn zwager Chris – om naar Oost-Indië te gaan. De nieuwe gouverneur zou Van Hogendorp¹⁵ of Janssens¹⁶ worden, beiden waren aan Jan van Haersolte wel bekend. Generaal Janssens stond op het punt zich in te schepen, en admiraal Verhuell zou vast helpen. Chris bood een wissel van 300 francs aan om de eerste kosten te dekken. Van Haersolte verzocht om een post, maar niet in de Oost. Met zijn afnemende gezondheid betekende dat zijn dood.

'Maak dat gy een militair employ krijgt en niemand durft uw een hand of vinger te roeren', raadde advocaat De Bruine hem aan. Ook zijn zwager Chris stelde voor in dienst te gaan en broer Anthonij Frederik was dezelfde mening toegedaan. Jan weigerde en voerde daar meerdere redenen voor aan: hij was al 48 jaar oud – een gevorderde leeftijd voor een nieuwe militaire start – en hij voelde zich een oude man, ongezond en zwak. Hij spuwde bloed op. Hij liet nog liever de schande en oneer over zich heen komen dan in militaire dienst te gaan. Volgens hem had het allemaal geen zin. Als de schande een feit was, dan was dat een onuitwisbare vlek die ook in de naburige landen bekend zou worden. Maar een maand later was zijn mening honderdtachtig graden gedraaid. Hij vroeg met klem aan zijn zwager toch vooral aan generaal Janssens te schrijven om een post met een militaire rang. Hij had ondertussen de raad van De Bruine begrepen, zo'n post beschermde hem tegen vervolging van zijn crediteuren. Nu hij weg wilde, lukte het echter niet en Janssens vertrok zonder Jan van Haersolte. Kort daarna deed het gerucht de ronde dat Van Haersolte eerste luitenant in de Franse *armee* werd. De felicitaties bleken voorbarig.

Annette in Amsterdam en Jan in de Meierij

Terwijl Jan eenzame dagen sleet in een kamertje op De Hulst bij zijn zwager Jan Bangeman en zijn zus Mimi van Haersolte, verweet hij zijn vrouw dat zij in Amsterdam bleef 'om haar plaisieren en genoegens den teugel te vieren, tot schande van een ieder die haar zien, tot schande van [hem,] haar ongelukkige man'. Hij hield haar mede verantwoordelijk voor de schulden en daarom vond hij haar aanwezigheid daar ongepast. De beschuldiging over 'plaisieren en genoegens' was niet terecht. Na de uitzetting uit de woning bracht Annette de oudste kinderen her en der onderdak en logeerde met de twee jongsten aan de Pypenmarkt. Zij sloot zichzelf van de buitenwereld af. De enige die zij sprak was haar broer Chris en een oude vriendin. Pas na een paar weken ging zij weer uit, maar veel plezier beleefde zij er niet aan. In hun kennissenkring werd zij als voorheen ontvangen en zij vond er hulp en begrip. Zij was niet de enige in financiële moeilijkheden. Er was zoveel narigheid dat de stad haar te veel was: 'de mensche klagen zeer' en 'zyn tans alle desperaat'. Annette deed wat ze kon om de schande bij de kinderen weg te houden. Voor de familie Van Haersolte kon het haar niet schelen. Hun gedrag was beneden peil: 'al wie het hoord vinde het zeer slegt en vernederende van hun. Men zegt dat men hun wel uyt den adel diende te bannen'. Zij haalde kattig uit naar Anthonij Frederiks valse vriendelijkheid.

Annette voegde zich met de twee jongste kinderen bij Jan in de Meierij, maar in het voorjaar van 1811 werd het om meer dan een reden tijd het toevluchtsoord De Hulst te verlaten. Bangeman liet doorschemeren dat hij hen liever zag vertrekken omwille van zijn goede naam. Jan en Annette wilden hun gezin weer bij elkaar zien. Zij vonden woonruimte in Boxtel, waar zij voor weinig geld konden leven, omdat zij er hun stand niet hoefden op te houden. 'Daar wonen tog geen fatzoendelijke mensche, daar kenne wij leven zoo wij willen', meende Annette opgelucht. Jan van Haersolte deed alle mogelijke pogingen een paar honderd gulden bij elkaar te lenen en ging voorbij aan aflossing en renten.

15. Gijsbert Karel van Hogendorp (1762-1824).

16. Jan Willem Janssens (1762-1838).

Zes jaar na de sluiting van een lening werd het de belangrijkste schuldeisers te gortig, zij wensten geld te zien. Zij hielden ook nu nog rekening met Jan en in het bijzonder met zijn familie. Om publiciteit te vermijden, zochten zij contact met Anthonij Frederik van Haersolte. Zij wilden met hem tot een schikking te komen omwille van alle 'egards' die men aan de familie verschuldigd was. Anthonij Frederik wilde wel onderhandelen want hij merkte dat 'een en ander rugbaarder word dan ooit'. Jan van Haersolte was in de onderhandelingen geen partij meer. Hij leefde met zijn gezin zo sober mogelijk en zag het weinige van zijn 'boedeltje' opraken. Als telg van een oud en invloedrijk geslacht was hij opgegroeid met het idee een bijzondere plaats in de wereld in te nemen, waardoor de harde werkelijkheid hem des te moeilijker viel. Hij vond de situatie grievend en vernederend, hij was niet opgevoed om in armoede te leven. Hij refereerde aan zijn geboorte, zijn staat en de 'eerste families' waaraan hij geparenteerd was. Maar Van Haersolte kon alleen zichzelf en zijn vrouw de schuld van het débâcle geven.

Eretekens

Van Haersolte was als lid van de Nationale Rekenkamer door koning Lodewijk Napoleon vereerd met de Orde van de Unie.¹⁷ Veel genoeg had 'de distinctie' hem nooit opgeleverd. Het reizen van Utrecht naar Den Haag en naar Amsterdam en het ridderkostuum: het had hem 'al fraay wat geld' gekost. Het ereteken was op zijn grote kostuum genaaid en was met alle andere spullen in het huis achter gebleven. Het idee dat dit ereteken bij een openbare verkoop verkwanseld zou worden, was onverteerbaar. Hij vroeg Annette met klem het kruis los te tornen, het verlies van het kostuum vond hij niet zo erg. Hij had er toch niets meer aan. Het was een kostbaar kledingstuk, alleen 'van borduuren 260 gulden, en dan het laken, zyde, voering en maken'. Hij wist een geïnteresseerde koper, en raadde Annette het kledingstuk voor minstens 300 gulden van de hand te doen. Zijn kleine kruis dat met lint en gespen op zijn zwarte rok bevestigd was en het bijbehorende diploma, wilde hij net zo min in vreemde handen zien.

In het najaar van 1811 kreeg Jan van Haersolte door bemiddeling van zijn neef Van Dedem een aanstelling in Duitsland. Hij ging er de voorraden van Napoleons leger controleren. Met tegenzin aanvaardde hij dit onaangename ambt waarvan de verdiensten te laag waren om de gigantische schuld te lenigen. In zijn standplaats Varel zocht hij toenadering tot de vrijmetselarij waar hij sinds 1787 lid van was. Hij was toen opgenomen in de loge *Le Profond Silence* te Kampen. De grote perkamenten oorkonde was door hem zorgvuldig door alle verhuizingen heen geloodst en diende tot bewijs dat hij een broeder was.

Zijn eergevoel was niet zo geknakt of hij deed zijn best een benoeming tot 'chevalier' in de

Frederik G. van Dedem (1743-1820) door A. Thim. (Particuliere collectie, foto Iconografisch Bureau)

17. O. Schutte, *De Orde van de Unie* (Zutphen, 1985) 160.

wacht te slepen, wat hem tot zijn grote voldoening ook lukte. Zijne Majesteit de Keizer had de goedheid hem in 1812 met de *l'Ordre Imperial de la Reunion* te vereren, schreef hij trots aan de hertog De Cadore, minister van staat en grand chevalier van diezelfde orde.

De 'baron' als lootjesbaas

Drie jaar later sloeg het noodlot opnieuw toe toen Napoleon werd verslagen. De Franse troepen trokken uit Duitsland terug en Jan van Haersolte raakte werkeloos. Terugkeren naar Holland kon hij in verband met de onbetaalde schulden niet. Zijn oude vrees om 'in jammer en ellende' zijn leven 'hier of daar zwervende' te beëindigen, leek bewaarheid te worden. Met zijn gezin woonde hij in behoeftige omstandigheden in Den Bosch op kamers. Hoewel Jan van Haersolte door eigen schuld geruïneerd was, hield de gedachte dat hij zichzelf als een eerlijk man kon beschouwen, hem overeind. De aanzienlijke ambten had hij trouw vervuld zonder het land of iemand te benadelen. Hij stelde er eer en roem in. Het stak dat minder 'fatsoendelijke' mannen mede door hun corruptie nu goed bij kas waren en 'hooge en lucratieve posten bekleeden'.

Na alle patriotse escapades naderden het huis van Oranje en de Van Haersoltes elkaar weer in de grote nationale verzoening na 1813. In 1814 benoemde koning Willem I de broers van Jan, Anthonij Frederik van Haersolte en Willem van Haersolte respectievelijk in de Ridderchap van Gelderland en in de Ridderchap van Overijssel. Jan werd vanwege zijn deplorabele maatschappelijke toestand gepasseerd. Hij maakte niet meer mee dat bij Koninklijk Besluit van 26 november 1819 de leden van de familie Van Haersolte en hun wettige afstammelingen de 'hun competerende titel van baron' mochten voeren.¹⁸

Na twee jaar in Den Bosch gewoond te hebben, kreeg hij van koning Willem I in 1816 toestemming het bureau van de Brusselse loterij te Maastricht te houden. Jan van Haersolte voelde zich diep gezonken, maar hij had geen keuze.

Berooid en zonder uitzicht op eerherstel overleed Jan van Haersolte amper een jaar na aankomst in Maastricht op 53-jarige leeftijd. De buurman ging naar het stadhuis om het overlijden te melden. Enige reacties van familie of vrienden zijn onbekend, net zoals de plaats van zijn graf. Tussen zijn nagelaten papieren bevond zich dit gedicht:

'Hetzy myn hart sig hegt, aan Gade, kroost, of vrinde,
't Is alles vergeefs, 't vlied als een schaduw heen,
Ik zal my arm en ziek, en zonder bystand vinden,
Zo ik myn heil niet zoek by U Ô God, alleen.'

18. *Nederland's Adelsboek*, LXXIV (1983), 12.